
Повезаност емоционалног реаговања и ставова о пружању отпора агресији

Проф. др Љубомир Касагић,
проф. др Јан Марчек, пуковник, и
проф. др Зоран Килибарда, пуковник

Предмет истраживања у раду било је утврђивање веза и односа између емоционалног реаговања и ставова о пружању отпора агресору. Будући да ставови садрже сазнајну, емоционалну и делатну компоненту, реална је била претпоставка да постоји веза између начина и интензитета емоционалног реаговања и ставова према отпору агресији. Истраживање је обављено на репрезентативном узорку, од 4.572 становника Србије, једанаест месеци након завршетка агресије НАТО-а на СР Југославију. Структура емоционалног реаговања у ситуацији агресије и структура ставова утврђене су применом факторске анализе. За утврђивање повезаности између те две групе варијабли коришћена је каноничка корелацијска анализа, док је за утврђивање могућности прогнозе ставова о пружању отпора агресији на основу емоционалних реакција коришћена регресијска анализа.

Резултатима каноничке корелацијске анализе потврђена је дата претпоставка. Наиме, показало се да је емоционално реаговање значајан чинилац у формирању ставова о агресији, односно да емоције у чијој је латентној основи фактор „необузданост“ (агресивност) генеришу ставове да треба „одлучно и свеобухватно пружити отпор“ агресији. Такође, резултати показују да се на основу утврђених емоција могу, с одређеним степеном поузданости, предвиђати ставови грађана према пружању отпора, при чему најбољу предиктивну вредност имају емоције необузданости (мржња, презир, инат, пркос и бес).

Проблем

Емоције су снажан биоенергетски извор који обједињује биолошко-психолошку са социјалном сфером личности. Због своје мотивационе вредности оне су изузетно значајне за изграђивање борбеног

морала војске. Без неких емоција (на пример, мржње, беса, гнева) тешко да би се могао развијати и одржавати мотив борбености. Емоције су акција и реакција појединца или групе на неко значајно спољашње или унутрашње догађање. Оне су део свеукупног људског доживљавања и повезане су са вредносним, перцептивним, сазнајним и бихевиоралним аспектима личности. Због тога постоји много тешкоћа у научном изучавању тог дела личности. Код сваке емоције могу да се уоче три манифестације: унутрашњи биохемијски процеси (варирање хормона ендокриног система), спољашње емоционално обојено реаговање (понашање) и субјективни доживљаји (осећања). Као такве, оне могу бити релевантне за формирање ставова према одређеним друштвеним појавама, посебно оним појавама које неизбежно изазивају снажна емоционална реаговања. Агресија је, без сумње, једна од таквих ситуација.

С обзиром на чињеницу да сваки став има рационалну, емоционалну и делатну компоненту, реална је била претпоставка да постоји извесна веза између ставова испитаника према пружању отпора агресији НАТО-а на СР Југославију и њиховог емоционалног реаговања¹ у тој ситуацији. Да би се испитала основаност те претпоставке реализовани су следећи задаци: 1) утврђен је интензитет емоционалних реакција за време агресије; 2) класификоване су емоционалне реакције према сличности и интензитету у одговарајуће групе и утврђена њихова латентна структура; 3) урађена је дескриптивна анализа појединих ставова о пружању отпора агресији а затим и структура тих ставова; 4) анализирани су степен и природа повезаности између емоционалних реакција, с једне стране, и ставова о пружању отпора агресији, с друге стране, и 5) утврђена је могућност прогнозирања ставова о пружању отпора агресији на основу емоционалних реакција у тој ситуацији.

Метод

Истраживање је обављено на репрезентативном узорку од 4.571 становника Србије. Ради прикупљања ставова испитаника о пружању отпора конструисана је скала *Отпор* која садржи шест ставки са тростепеним скалама за изражавање степена слагања са тврдњама које се односе на мишљење околине о пружању отпора агресији. У целини, скала ставова о отпору агресији има добре метријске карактеристике.²

¹ У овом истраживању под емоционалним реакцијама подразумевају се *вербално исказана емоционална стања* 11 месеци након окончања агресије НАТО-а на СР Југославију. Тешкоће везане за објективно испитивање тог феномена (способност описивања емоција, утицај културе на испољавање, свесност или подсвесност, сврсисходност, мета-емоционалне реакције и слично) донекле су умањене и стављене под контролу тако што су сви испитаници доведени у приближно исту ситуацију.

² Репрезентативност скале креће се од 0.72 до 0.98; три групе мера поузданости су: а) поузданост под класичним сумационим моделом (од 0.72 до 0.92), б) под Гутмановим

Емоционалне реакције испитаника испитане су помоћу скале *Емоције* која садржи 16 ставки с петостепеним скалама Ликертовог типа, у распону од „веома слабо“ до „веома јако“. Репрезентативност скале, мерена Кајзер-Мајер-Олкиновом мером репрезентативности, износи 0.974. Логично је било претпоставити да се у ситуацији угрожености (у овом случају агресије) не могу очекивати пријатне емоције (радост, симпатија, задовољство, љубав), па су у скали емоција понуђене углавном непријатне емоције, изузев равнодушности, наклоности и подсмеха. Емоције које су понуђене у наведеној скали могу се дефинисати на следећи начин:

1. *Бес*. Афекат љутње који се јавља у ситуацијама када човек процени да је угрожен, када наиђе на неправду и осећа да је недовољно јак да нешто промени. Бес остварује неколико функција. Између осталог, штити идентитет и претпоставке вредносног система а повезан је и са моћи и важности.

2. *Презир*. Осећање које се јавља према некоме ко је обезвредио људско биће или неку од основних вредности у коју неко дубоко верује. Презрена особа се одбацује као безвредна, као недовољно вредна мржње, али без жеље за њеним уништавањем.

3. *Подсмех*. Осећање из групе ненаклоности, у вредносном смислу израз је омаловажавања, између осталог и услед немогућности, односно нецелисходности супротстављања; претежно се вербално изражава.

4. *Пркос*. Осећање које се јавља код човека када се од њега нешто претерано и неоправдано захтева и када други имају погрешан став према њему. Пркос мотивише супротстављање и борбу против обезвређивања, малтретирања и исмејавања.

5. *Инат*. Као врста пркоса, активира особу на активност којом настоји да оспори негативно мишљење других о себи или обузда њихово супарничко деловање.

6. *Гађење*. Индивидуални доживљај одбацивања нечега (некога) што угрожава, ствара аверзију и жељу за повлачењем. При томе, особа која доживљава гађење не осећа се довољно снажно да се супротставља или се плаши супротстављања.

7. *Страх*. Непријатно осећање које се јавља у ситуацијама када је човек угрожен физички, психолошки, социјално и егзистенцијално. Има првенствено заштитничку функцију и мотивациони карактер. Постоје бројне варијанте страха: стрепња, опрез, трема, анксиозност, ужас, паника...

моделом мерења (од 0.75 до 0.98) и с) поузданост прве главне компоненте (од 0.53 до 0.92). Шест мера хомогености скале у распону су од 0.53 до 1.00. Осим метријских карактеристика скале у целини, израчунате су репрезентативност, релијабилност, хомогеност и ваљаност појединих ставки. Тако, на пример, репрезентативност ставки креће се у распону од 0.95 до 0.97, а њихова ваљаност (у Хотелинговом простору) од 0.70 до 0.84.

8. *Тескоба*. Непријатно осећање које настаје када постоје нејасни сигнали да наступа неповољна ситуација. Повезана је са стрепњом и спознајом да не постоји сигурна могућност за отклањање угрожавајућих чинилаца.

9. *Несигурност*. Осећање које произилази из нечије уверености да не зна како се одвија или како ће се одвијати његов живот и неки догађаји око њега. Човек може да буде несигуран у себе (несамопоуздање) или у неког другог (неповерење). Несигурност се разликује од незаштићености, у којој се првенствено бранимо од угрожавања и опасности.

10. *Неизвесност*. Емоционално стање (фаза) које претходи несигурности.

11. *Туга*. Осећање које се јавља када човек изгуби нешто значајно, односно када не оствари нешто до чега му је посебно стало. Функција туге је да помогне човеку да се реорганизује након шока због губитка и неуспеха (пораза), да би се повратило изгубљено. Туговање пролази кроз одређене фазе. Почетна фаза су шок и нереална борба, проживљавање бола и плакање, наступање страха да се не доживи слично, појава љутње и беса што се то догодило баш нама; после тога наилази фаза прихватања и мирења с изгубљеним и преиспитивање свог система вредности, а затим следи фаза реafirмисања властитих врлина и јавља се жеља за новим идејама, партнерима и животима.

12. *Разочараност*. Осећање које се јавља када се друге особе не понашају према нашим очекивањима, што доводи до фрустрације. Очекивања могу бити реална и нереална.

13. *Мржња*. Емоција која се састоји у жељи да се уништи објекат мржње. Та емоција садржи тенденцију да се приступи објекту. Поред негативне, мржња може да има и извесне позитивне карактеристике. Поједине особе негују своју мржњу и улажу много напора ка предмету мржње, тако да им тај предмет постане централни и даје им смисао живота. Када се уништи предмет мржње особа може да осети задовољство и сопствено остварење, али и извесну празнину. У ратним ситуацијама мржња према непријатељу је снажан мотив борбених активности.

14. *Наклоност*. Осећање допадања које је тесно повезано с опажањем да друга особа има пожељне квалитете. У оквиру тог осећања спадају симпатија, пријатељство, праштање итд. Интензитет наклоности зависи од степена идентификације са другом особом (или групом).

15. *Забринутост*. Врста стрепње да би се неки догађаји могли десити и имати за нас неповољан исход а да, при томе, немамо контролу над њима. Сврха тог осећања јесте да припреми човека за спречавање неповољних околности уколико се оне збиља догоде.

16. *Равнодушност*. Емоционално стање у којем особа опажа ситуацију у којој се налази као нешто што је се не дотиче (не тиче). Карактерише је одсуство симпатије и наклоности, као и одсуство антипатије и ненаклоности, уз отпорност на стимулусе из окружења, без енергетског потенцијала.

Структура емоционалног реаговања у ситуацији агресије и структура ставова утврђене су применом *факторске анализе* – методом главних осовина или компонената. За утврђивање природе и интензитета повезаности те две групе варијабли коришћена је *каноничка корелацијска анализа*, док је за утврђивање могућности прогнозе ставова о пружању отпора на основу емоционалних реакција коришћена *регресијска анализа*.

Резултати истраживања – анализа и интерпретација Врсте и интензитет емоционалних реакција

Према исказима испитаника из Републике Србије једанаест месеци након агресије НАТО-а на СР Југославију, у целини посматрано, већина грађана Србије доживљавала је емоције натпросечног интензитета³ (табела 1).

Табела 1

Интензитет емоционалних реакција

Интензитет емоције	Веома слабо и слабо (%)	Осредње (%)	Јако и веома јако (%)	М	SD	Ранг
Бес	10,6	17,8	71,5	4,02	1,16	1
Презир	14,4	16,5	69,2	3,93	1,25	4
Подсмех	47,2	21,3	31,4	2,74	1,50	14
Пркос	25,2	19,6	55,2	3,53	1,44	9
Инат	26,6	20,0	53,5	3,48	1,46	10
Гађење	24,5	19,7	55,9	3,55	1,43	8
Страх	25,9	28,1	46,0	3,35	1,39	12
Тескоба	28,8	29,4	42,6	3,24	1,36	13
Несигурност	24,6	25,7	49,6	3,40	1,35	11
Неизвесност	15,3	23,9	60,8	3,74	1,24	7
Туга	15,2	20,0	64,8	3,84	1,26	6
Разочараност	12,0	17,9	70,2	3,98	1,20	3
Мржња	16,3	18,0	65,6	3,87	1,31	5
Наклоност	63,8	19,0	17,2	2,13	1,41	15
Забринутост	9,6	19,4	78,0	4,01	1,13	2
Равнодушност	70,3	18,4	11,3	1,91	1,25	16

М = аритметичка средина; SD = стандардна девијација

³ Максимални интензитет емоционалне реакције износи 5,00, а минимални 1,00.

Најјаче емоционалне реакције (првих пет рангова) биле су: бес (4,02), забринутост (4,01), разочараност (3,98), презир (3,93) и мржња (3,87), док су најслабије (последњих пет рангова) биле емоције: равнодушности (1,91), наклоности (2,13), подсмеха (2,74), тескобе (3,24) и страха (3,33). Већ на први поглед, наведени подаци показују да агресија НАТО-а није оставила равнодушним грађане Србије, него је истински провоцирала и изазвала огромне емоционалне енергетске потенцијале, који су били значајни за активирање и усмеравање мотивационе снаге на превазилажење насталих тешкоћа.

С обзиром на то да примењена скала мери 16 емоционалних реакција које се појавно могу уочити, али не и јасно међусобно дистанцирати, јер су неке од њих подврсте других (што се може видети из њихових дефиниција), било је оправдано налажење заједничких фактора који детерминишу поједине групе емоција. Резултати факторске анализе показали су да се све емоционалне реакције које су регистроване код грађана Србије у току агресије НАТО-а могу свести на два латентна фактора (табела 2).

Табела 2

Склоп и структура фактора емоционалних реакција

Емоционалне реакције	Склоп фактора		Структура фактора	
	F1	F2	F1	F2
Бес	- 0,663	- 0,171	- 0,716	- 0,379
Презир	- 0,766	- 0,079	- 0,790	- 0,320
Подсмех	- 0,640	0,101	0,608	- 0,100
Пркос	- 0,937	0,192	- 0,876	- 0,103
Инат	- 0,936	0,193	- 0,875	- 0,102
Гађење	- 0,707	- 0,086	- 0,734	- 0,308
Страх	0,139	- 0,819	- 0,119	- 0,775
Тескоба	0,038	- 0,818	- 0,219	- 0,806
Несигурност	0,181	- 0,929	- 0,111	- 0,872
Неизвесност	0,112	- 0,880	- 0,165	- 0,845
Туга	- 0,226	- 0,642	- 0,428	- 0,713
Разочараност	- 0,224	- 0,582	- 0,407	- 0,653
Мржња	- 0,634	- 0,136	- 0,677	- 0,336
Наклоност	- 0,236	- 0,085	- 0,262	- 0,159
Забринутост	- 0,074	- 0,655	- 0,281	- 0,679
Равнодушност	- 0,171	0,042	- 0,157	- 0,011

Репрезентативност узорка варијабли = 0,974; генерални коефицијент факторске једноставности = 0,932; генерализабилност фактора: F1 = 0,916, F2 = 0,906, и фракција објашњене укупне варијансе = 0,534.

Први фактор најбоље дефинишу следеће емоционалне реакције: пркос (-0,876), инат (-0,875), презир (-0,790), гађење (-0,734), бес (-0,716) и мржња (-0,677). С обзиром на висину засићења првог фактора наведеним емоционалним реакцијама, тај фактор се може дефинисати као *необузданост*. У основи наведених емоционалних реакција је емоционално стање човека у коме је садржано осећање неправедне обезвређености основних људских вредности, немоћ супротстављања, одвратност, жеља и спремност да се елиминише извор угрожавања и снажна потреба да се сачувају сопствени идентитет, важност и систем вредности. Емоције у чијој се основи налази фактор „необузданост“ чине огроман извор енергије која доводи личност у изузетно активно стање. У ратним ситуацијама, стање необузданости је, без сумње, снажан мотив борбених активности али може да буде и узрок непромишљених поступака у борби који редовно имају за последицу непо- требне губитке.

Други фактор дефинишу: несигурност (-0,872), неизвесност (-0,845), страх (-0,775), тескоба (-0,806), туга (-0,713), забринутост (-0,679) и разочараност (-0,653). С обзиром на висину и смер коефицијента засићења фактора наведеним емоционалним реакцијама, тај фактор треба дефинисати као *угроженост*. С обзиром на то да се издвојена два фактора налазе у корелацији ($r=0,32$) и на природу емоционалних реакција које их дефинишу, могло би се тврдити да оба скупа емоција припадају групи непријатних емоционалних стања. Из тога следи могућа констатација да је агресија НАТО-а на СР Југославију изазвала оне емоционалне реакције грађана Србије које чине снагу која скупља и сједињује све енергије које су нужне за опстанак народа коме надмоћна сила покушава да уништи корене и људско достојанство. Побуђене емоције грађана Србије имале су снажан импулс за активност и дале су им велику покретачку снагу – до степена агресивности. Манифестације емоција из скупа „необузданост“ биле су усмерене ка спољашњости – према агресору, и чиниле су значајну компоненту у изграђивању борбеног морала.

Другу скупину регистрованих емоција, такође непријатног тона, карактерише усмереност ка унутрашњости – субјективном осећању, с извесним енергетским потенцијалом, првенствено у функцији личне безбедности, што, вероватно, обезбеђује неке облике пасивног отпора агресији.

Корелативна повезаност тих скупина емоционалних реакција указује на то да емоције необузданости иду делимично с емоцијама угрожености, с тим што емоције угрожености могу да буду израз емоција типа „необузданост–смиреност“.

Ставови према пружању отпора агресији

На основу степена сагласности испитаника са тврдњама које исказују одређени став према пружању отпора агресији, може се закључ-

чити да код грађана Србије преовладава наглашено позитиван став према отпору (табела 3). Процент оних који су сагласни с наведеним тврдњама креће се у распону од 52,7 до 83,2 одсто. При томе, највеће слагање испољено је следећим тврдњама: *Оне који су спремни да издају своју земљу, треба кажњавати у складу са законом* (83,2 одсто) и *Сваки човек мора да уради што може да помогне да се одбране слобода и независност земље* (80,7 одсто). То указује да велика већина испитаника заступа становиште о потреби доследног поштовања законом утврђене обавезе одбране земље и, истовремено, ту законску обавезу сматра својеврсном моралном обавезом сваког човека.

Табела 3

Дистрибуција ставова о пружању отпора агресији

Ред. бр.	Ставови о отпору агресији	Тачно		Нисам сигуран		Нетачно	
		фрек.	%	фрек.	%	фрек.	%
1.	Сваки човек мора да уради што може да помогне да се одбране слобода и независност земље	3.690	80,7	734	16,1	147	3,2
2.	Ко год може треба да се укључи у оружане снаге које се боре против било ког агресора	3.103	67,9	1.127	24,7	341	7,5
3.	Ако неко поново нападне нашу земљу треба му пружити отпор свим снагама и свим средствима	3.367	73,7	984	21,5	220	4,8
4.	Слобода, част и независност земље морају се бранити и по цену највећих жртава	2.699	59,0	1.362	29,8	510	11,2
5.	Оне који су спремни да капитулирају пред надмоћнијим непријатељем треба сматрати за ратне злочинце	2.410	52,7	1.462	32,0	699	15,3
6.	Оне који су спремни да издају своју земљу треба кажњавати у складу са законом	3.803	83,2	616	13,5	152	3,3

Висок степен сагласности са тврдњама *Ако неко поново нападне нашу земљу треба му пружити отпор свим снагама и средствима* (73,7 одсто) и *Ко год може треба да се укључи у оружане снаге које се боре против било ког агресора* (67,9 одсто) такође говори о прихваћености становишта да је учествовање у отпору и морална обавеза. Истовремено, садржајем тих тврдњи исказан је став о потреби свеобухватности отпора у смислу ангажовања свих људских и материјалних ресурса у одбрани земље.

Сагласност већине са тврдњом *Слобода, част и независност земље морају се бранити по цену највећих жртава* (59 одсто), несумњиво, потврда је патриотског опредељења већине испитаника, јер само из патриотске свести и патриотских осећања произилази спремност на највеће жртве при пружању отпора агресији.

Једина тврдња о којој приметан проценат испитаника (32 одсто) нема одређено мишљење јесте: *Оне који су спремни да капитулирају пред надмоћнијим непријатељем треба сматрати за ратне злочинце*. Са том тврдњом сагласно је 52,7 одсто испитаника, док је 15,3 одсто испитаника сматра нетачном, што је и највећи проценат неслагања у односу на све остале тврдње. Таква дистрибуција резултата (посебно висок проценат „неопредељених“) вероватно произилази из чињенице да се за капитулантско понашање везује кривично дело „издаја земље“, које се, свакако, суштински разликује од кривичног дела „ратни злочин“. Ипак, утврђени степен сагласности с наведеном тврдњом (52,7 одсто) указује да је постојало мишљење да свако пристајање на капитулацију, па и оно пред надмоћнијим непријатељем, треба најстроже да се санкционише, односно да се капитулација ничим не може оправдати, нити сме да се опрости. У том смислу и ови резултати исказују висок позитиван став према отпору агресији.

Претходна дескриптивна анализа резултата у односу на поједине аспекте пружања отпора агресији показала је да, у целини, испитаници имају позитиван став према том отпору. Што се, пак, тиче саме структуре тог става, резултати *корелационе анализе* показали су да се он може дефинисати помоћу три главне осовине – компоненте⁴ (табела 4).

Табела 4

Структура става о пружању отпора агресији (главне осовине)

Ред. бр.	Ставови о отпору агресији	Коефицијенти повезаности са главним осовинама		
1.	Сваки човек мора да уради што може да помогне да се одбране слобода и независност земље	- 0,739	- 0,495	- 0,192
2.	Ко год може треба да се укључи у оружане снаге које се боре против било ког агресора	- 0,830	- 0,078	- 0,293
3.	Ако неко поново нападне нашу земљу треба му пружити отпор свим снагама и свим средствима	- 0,838	- 0,086	- 0,092
4.	Слобода, част и независност земље морају се бранити и по цену највећих жртава	- 0,823	0,332	- 0,112
5.	Оне који су спремни да капитулирају пред надмоћнијим непријатељем треба сматрати за ратне злочинце	- 0,735	0,538	0,126
6.	Оне који су спремни да издају своју земљу треба кажњавати у складу са законом	- 0,702	- 0,238	0,657

⁴ Поступком корелационе анализе утврђене су три главне компоненте (осовине) на основу Гутманове (*Guttman*) благе доње границе.

Прва главна компонента има високу корелацију са свим тврдњама преко којих се исказује став према отпору агресору. Као таква, она је својеврстан генерални став према пружању отпора који се, с обзиром на значење тврдњи, може означити као *патриотска пожртвованост, свеобухватност и обавезност пружања отпора*. С обзиром на предзнак структурних коефицијената, нижи скор испитаника у вези с том компонентом означава израженији став о обавезности пружања свеобухватног отпора и већу спремност на патриотску пожртвованост, и обратно.

Друга компонента тог става биполарног је карактера, при чему један пол највише одређује корелације с варијаблама (тврдњама) *Оне који су спремни да капитулирају пред надмоћнијим непријатељем треба сматрати за ратне злочинце* и *Слобода, част и независност земље морају се бранити по цену највећих жртава*, а други пол – корелација с варијаблом *Сваки човек мора да уради што може да помогне да се одбране слобода и независност земље*. Сходно томе, та компонента исказује став о *патриотској пожртвованости наспрам обавезности пружања отпора*, што значи да испитаници који имају мањи скор у вези с том компонентом имају израженији став о свеобухватности пружања отпора а мање изражен став у погледу патриотске пожртвованости, и обратно.

Трећа главна компонента такође је биполарна. Један њен пол највише одређује корелација са тврдњом *Оне који су спремни да издају своју земљу треба кажњавати у складу са законом*, а други – корелација са тврдњом *Ко год може треба да се укључи у оружане снаге које се боре против било ког агресора*. Очигледно, реч је о компоненти става која се може означити као *законска обавезност наспрам свеобухватности отпора*. С обзиром на предзнак коефицијената корелације, испитаници са нижим скором у вези с том компонентом имају израженији став о потреби пружања свеобухватног отпора а мање изражен став о његовој законској обавезности, и обратно.

Повезаност емоционалног реаговања у ситуацији агресије и ставова према отпору

Будући да емоције имају значајну, често и пресудну улогу у формирању ставова према људима и догађајима, очекивали смо да ће емоционална доживљавања грађана Србије изазвана агресијом НАТО-а бити у значајној вези са ставовима о томе какав отпор би требало пружати агресији те врсте. Таква претпоставка чинила се вероватном због надпросечних интензитета негативних емоционалних реакција на бомбардовање с дистанце. С обзиром на интензитет емоција, вероватно је да су оне имале значајан удео у формирању ставова према отпору над рационалним разлозима.

Резултатима каноничке корелације потврђена је основаност наведене претпоставке. Наиме, добијене су три статистички значајне каноничке корелације које указују да су емоционалне реакције повезане с отпором агресији, или, прецизније, да су одређене врсте емоционалних реакција у корелацији с одређеним врстама ставова о пружању отпора агресији (табела 5).

Табела 5

*Емоционалне реакције и ставови о пружању отпора агресији
(коэффициенти каноничких корелација)*

Коефицијенти каноничке корелације	Хи-квадрат	<i>P</i>
0,396	1.039	0,000
0,182	261	0,000
0,102	107	0,002

Структура три каноничка фактора из скупа варијабли „емоционално реаговање“ приказана је у табели 6, а структура каноничких фактора који им одговарају из скупа варијабли „ставови према отпору“ у табели 7.

Први канонички фактор скупа емоционалних реакција дефинишу емоције: инат (-0,79), пркос (-0,78) и мржња (-0,77).⁵ С обзиром на природу тих емоција и предзнак коефицијената, тај фактор може да се именује као *необузданост*. Ниже вредности на фактору указују на необузданост, а више на смиреност.

Други канонички фактор дефинишу следеће емоције: равнодушност (-0,56), забринутост (0,51) и презир (0,40). Тај фактор може да се именује као *равнодушност – забринутост*, при чему ниже вредности на фактору означавају равнодушност, а више забринутост.

Трећи канонички фактор дефинишу емоције: туга (0,49), бес (0,45) и несигурност (0,32), и назван је *угроженост*.

Први канонички фактор из скупа ставова о пружању отпора агресији одређују следеће тврдње (мишљења): *Оне који су спремни да капитулирају пред надмоћнијим непријатељем треба сматрати за ратне злочинце* (-0,89), *Слобода, част и независност земље морају се бранити по цену највећих жртава* (-0,84), *Ко год може треба да се укључи у оружани отпор било ком агресору* (-0,78) и *Ако неко поново нападне нашу земљу треба му пружити отпор свим снагама и средствима* (-0,75). Тај фактор може да се назове *одлучност и свеобухватност отпора*.

⁵ У загради су наведени коефицијенти каноничких корелација.

Канонички коефицијенти и фактори емоционалних реакција

Емоционалне реакције	Канонички коефицијенти			Канонички фактори		
	1	2	3	1	2	3
Бес	0,14	- 0,05	0,90	- 0,48	0,31	0,45
Презир	- 0,13	0,41	- 0,73	- 0,63	0,40	- 0,09
Подсмех	- 0,16	- 0,53	0,03	- 0,61	- 0,34	0,09
Пркос	- 0,22	0,22	0,18	- 0,78	0,23	0,17
Инаг	- 0,26	0,13	0,17	- 0,79	0,20	0,17
Гађење	- 0,06	- 0,05	- 0,07	- 0,61	0,15	0,06
Страх	- 0,28	- 0,46	- 0,06	- 0,17	- 0,05	0,17
Тескоба	0,14	0,15	- 0,14	- 0,10	0,17	0,19
Несигурност	- 0,05	- 0,03	0,57	- 0,03	0,15	0,32
Неизвесност	0,31	0,32	- 0,46	0,06	0,35	0,13
Туга	- 0,19	- 0,18	0,59	- 0,31	0,23	0,49
Разочарење	0,23	0,12	- 0,04	- 0,15	0,34	0,26
Мржња	- 0,46	- 0,06	- 0,54	- 0,77	0,22	- 0,17
Наклоност	- 0,08	0,06	0,04	- 0,30	- 0,17	0,09
Забринутост	- 0,09	0,42	0,04	- 0,20	0,51	0,24
Равнодушност	- 0,04	- 0,46	- 0,06	- 0,20	- 0,56	- 0,03

Други канонички фактор из тог скупа највише одређују следећа мишљења: *Оне који су спремни да издају своју земљу треба кажњавати у складу са законом (0,65) и Сваки човек мора да помогне одбрану слободе и независности (0,56)*. Тај фактор може да се назове *обавезност пружања отпора*.

Трећи канонички фактор дефинишу следећа мишљења о пружању отпора: *Сваки човек мора да помогне одбрану слободе и независности (0,44) и Ко год може треба да се укључи у оружани отпор било ком агресору (0,42)*. Тај фактор може да се дефинише као *природно право на отпор и одбрану*.

Дакле, генерално посматрано, за објашњење повезаности између емоционалног реаговања и ставова према отпору, релевантна су по три фактора из сваког од два наведена скупа варијабли: необузданост, неравнодушност и угроженост из скупа емоционалног реаговања, и одлучност и свеобухватност отпора, обавезност пружања отпора и природно право на отпор из скупа ставова о отпору. Највећи степен повезаности утврђен је између фактора емоционалних реакција, названог „необузданост“, и фактора става према отпору названог „одлучност и свеобухватност“. Коефицијент каноничке корелације тог првог пара каноничких фактора износи 0,396 (шема 1). Иако природу повезаности та два фактора карактеришу интеракцијски односи (емоције генеришу ставове, ставови генеришу емоције), ипак могу да се

нађу разлози за тврдњу да емоције више утичу на формирање ставова о отпору агресији него обрнуто. Разлози су статистички и логички.⁶

Табела 7

Канонички коефицијенти и фактори ставова о пружању отпора агресији

Ставови о пружању отпора агресији	Канонички коефицијенти			Канонички фактори		
	1	2	3	1	2	3
Сваки човек мора да уради што може да помогне да се одбране слобода и независност земље	0,11	0,34	0,74	- 0,48	0,56	0,44
Ко год може треба да се укључи у оружане снаге које се боре против било ког агресора	-0,29	0,18	0,84	- 0,78	0,35	0,42
Ако неко поново нападне нашу земљу треба му пружити отпор свим снагама и свим средствима	-0,23	0,36	- 0,76	- 0,75	0,45	- 0,20
Слобода, част и независност земље морају се бранити и по цену највећих жртава	- 0,24	- 0,39	- 0,11	- 0,84	- 0,01	- 0,02
Оне који су спремни да капитулирају пред надмоћнијим непријатељем треба сматрати за ратне злочинце	- 0,53	- 0,66	- 0,06	- 0,89	- 0,21	- 0,06
Оне који су спремни да издају своју земљу треба кажњавати у складу са законом	0,04	0,68	- 0,56	- 0,50	0,65	- 0,31

Логичка анализа природе повезаности емоционалних реакција са одлучношћу и свеобухватношћу отпора агресији указује на неколико битних момената:

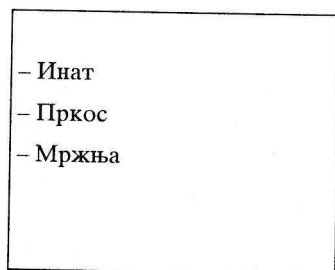
– *прво*, комбинација емоција пркоса, ината и мржње резултира емоционалним стањем које снажно мотивише супротстављање и борбу да се уништи објекат мржње или актер угрожавања, обезвређивања и малтретирања. Већ и сами термини којима се исказује став према отпору („злочинци“, „надмоћнији непријатељ“, „оружани отпор“, „по цену највећих жртава“, „свим снагама и средствима“) највише одговарају особама које су обузете мржњом, пркосом и инатом;

– *друго*, у формирању става одлучности и свеобухватности према отпору агресији првенствени значај имале су емоције мржње, ината и пркоса, док је, изгледа, улога рационалног расуђивања имала секундаран значај;

⁶ Статистички доказ је то што канонички фактори емоционалних реакција знатно боље објашњавају варијансу фактора ставова о отпору него у обрнутом случају.

Врсте емоција

Ставови о пружању отпора

- Оне који су спремни да капитулирају пред надмоћнијим непријатељем треба сматрати за ратне злочинце
- Слобода, част и независност земље морају се бранити по цену највећих жртава
- Ако неко поново нападне нашу земљу треба му пружити отпор свим снагама и средствима
- Ко год може треба да се укључи у оружане снаге које се боре против било ког агресора

Необузданост–смиреност

Одлучност и свеобухватност отпора

Структура првог каноничког пара

– *треће*, одувек су политичари и војсковође користили емоције мржње, пркоса и ината према противнику као веома ефикасно средство за изграђивање борбеног морала свога народа и војске. Тако, на пример, Добрица Ћосић каже: „Из љубави се боре храбри, из мржње сви“. Када је народ толико угрожен да му прети физичко и духовно уништење, „мржња је та снага која производи и уједињује све енергије, она постаје моћ с којом се опстаје. Мржња је најчвршћа одбрана пред великим злом. Само мржња у борца не колеба ни однос снага у сукобу с непријатељем, ни услов борења, ни исход борбе. Што је најважније, ни исход борбе. С мржњом се највише сме, с њом се и најдуже трпи. Сваки страх се мржњом савлађује.“⁷ Војсковође су у својим наредбама наводили разлоге за мржњу дозирајући тежину и број разлога сразмерно тежини борбене ситуације. Наравно, у развијању борбеног морала вође народа и војни команданти требало би да знају до које границе треба развијати мржњу, инат и пркос. Будући да се у том случају ставови према отпору формирају претежно на ирационалним (емоционалним) разлозима, развој догађаја може да поприми неконтролисан ток. Таква понашања могу да постану неконтролисана, због тога што у маси долази до фрагментације свести, спонтаног опонашања и несвесног пребацивања одговорности на групу, а то је пут ка ратним злочинима.

⁷ Д. Ћосић, *Време смрти*, „Просвета“, Београд, 1968, стр. 228.

Други канонички пар чине *неравнодушност – забринутост*, из скупа емоционалних реакција, и *обавезност пружања отпора*, из скупа ставова према пружању отпора агресији (шема 2). Релације између та два скупа показују да су емоције *неравнодушности, забринутости и презира*, иако ниско, статистички значајно повезане са ставовима о отпору под којима се подразумева *обавезност сваког грађанина за одбрану слободe и независности*. Исто тако, наведене емоције су значајно повезане и са ставом да треба предузимати законске санкције према онима који су равнодушни на угрожавање земље.

Шема 2

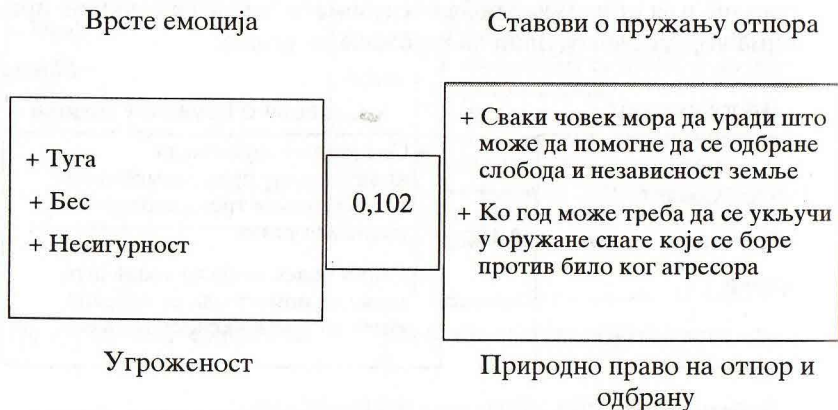
Структура другог каноничког пара

Неравнодушност, забринутост и презир чине такво емоционално стање особе у којем су истовремено садржани негативно вредновање ситуације у којој се она налази, очекивана угроженост и ниподаштавање потенцијалног угрожаваоца. Све три емоције имају енергетски потенцијал у функцији одбрамбених активности, али на нивоу превентивне приправности за спречавање неповољних околности уколико се оне заиста и догоде. Они који презиру немају жељу да противника и физички униште, забринутости одлажу своју активност и очекују да се угрожавање отклони на неки други начин, а *неравнодушни* ишчекују додатни импулс да би се активирали у правцу противника. С обзиром на такву природу емоционалних реакција типа *неравнодушности – забринутости*, може се очекивати од таквих људи да преферирају легитимно решавање ситуација у којима су угрожени. Уколико се на такав начин не би отклонила опасност, били би спремни да се и објективно укључе у пружање отпора агресору.

Трећи канонички пар чине емоционалне реакције типа *угроженост, туга, несигурност и бес*, с једне стране, и став о природном праву на отпор и одбрану, с друге стране (шема 3). Све три емоционалне реакције јављају се у ситуацији када човек постане свестан да је неправедно угрожен и да не зна како ће се одвијати догађаји око њега. Истовремено, осећа се недовољно јаким да нешто промени. *Бес* је по-

себно повезан с неизвесношћу и тугом, а остварује неколико функција: првенствено штити идентитет и вредносни систем, а у вези је и с осећањем моћи и сопствене важности. Такве емоционалне реакције, посебно када су удружене, изгледа да генеришу ставове типа *природног права на отпор и одбрану* као иманентно својство живих бића.

Шема 3

0,102

Структура трећег каноничког пара

Након утврђивања степена повезаности између емоционалних реакција и ставова о пружању отпора логично је поставити кључно питање о проблему односа између емоција и ставова, тј. да ли емоције условљавају (генеришу) ставове или ставови производе емоције. По свему судећи, ближа је истини тврдња да емоције угрожености више генеришу ставове, него обрнуто. При томе је важно то да ли је реч о емоцији снажног или умереног интензитета. У прилог томе су резултати неких истраживања и одређена теоријска тумачења. Основна поставка је да у случају умереног застрашивања и изазивања осећања несигурности и неизвесности постоји већа могућност да се промене ставови људи у жељеном правцу него изазивање екстремно снажних емоција угрожености које може да формира потпуно супротне ставове од жељених.⁸ Када желе да се мењају нечији ставови често се практикује изазивање емоционалних реакција, посебно изазивање страха и несигурности. Поставља се питање да ли на промену става више утичу емоције страха и несигурности у случају снажних страхова или страхова мањег интензитета. Истраживања су показала да највеће практично дејство на промену става имају застрашивања (и страхови) слабог и средњег интензитета. То се објашњава тиме што сувише ин-

⁸ Н. Рот, *Основни социјалне психологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983, стр. 251–253.

тензивне претње изазивају непријатељство и стварају отпор претњи, која се у целини одбацује и не поступа се према њој. Таква интерпретација добро може да се смести у оквире Фестингерове теорије когнитивне дисонанце, према којој је јака претња (страх) у нескладу с великим бројем когнитивних елемената, док је слаб страх у мањем нескладу с мањим бројем когнитивних података. Лакше ће се мењати став уколико је мањи број благих претњи.

Могуће је да су се тим сазнањима руководили и креатори психолошког деловања против СР Југославије током агресије НАТО-а и да су због тога дозирали страх, несигурност, неизвесност и угроженост. То се може закључити из њихових пропагандних порука пре и, нарочито, у току саме оружане агресије. Информациона служба НАТО-а давала је информације (које су прилично одговарале истини) да се изводи само селективно гађање, да постоји велика прецизност гађања, уз минималан ризик за колатералне штете, да се не гађају цивилни циљеви (становништво и објекти), да немају ништа против грађана СР Југославије, већ против државног и војног руководства, да нас, уколико поступамо према њиховим саветима, очекују бољи дани, и слично.

Када је реч о фактору *необузданост* (заједнички именитељ за емоције пркоса, ината, презира, гађења, мржње и беса) ситуација је другачија. Те емоције дају много енергије, надјачавају когнитивне капацитете и процесе, и усмеравају човекову активност ка радикалним поступцима с више ризика. Дакле, у основи тог фактора је афекат који може да преплављује когнитивну сферу личности, па тиме и да доминира понашањем. С друге стране, негативни ставови према противнику могу да генеришу емоције необузданости, што је добро познато из ратних искустава. Зна се да су команданти развијали борбени морал својих бораца тако што су, формирајући негативне ставове према непријатељу, изазивали бес, мржњу, инат и пркос, имајући, изгледа, при томе у виду баш оно на шта указује Д. Ћосић:⁹ да се с мржњом највише сме, и да се с њом најдуже трпи.

У сваком случају, издвојена два фактора емоција: *необузданост* и *угроженост*, имају различите енергетске потенцијале и вредносне и когнитивне компоненте који детерминишу диспозицију за формирање различитих ставова према отпору агресији. Наравно, однос између емоционалних реакција и врсте ставова је интеракцијски и, самим тим, веома комплексан, тако да су потребна додатна истраживања за прибављање поузданијих доказа за то чији су утицаји, и под којим околностима, израженији: утицај емоција на ставове или ставова на емоције.

⁹ Д. Ћосић, *исто*.

Предвиђање ставова о пружању отпора агресији на основу емоционалних реакција

Сви досадашњи налази о проучавању релација између емоционалних реакција и ставова о пружању отпора агресији имали би ограничену вредност – како теоријску, тако и практичну – уколико не би омогућавали предвиђање ставова и понашања узорка будуће популације грађана Србије на основу узорка актуелне популације.

Као полазна основа за предвиђање ставова о пружању отпора агресији послужила је емпиријски утврђена корелативна повезаност између емоционалних реакција (предикторске варијабле) и ставова о отпору агресији (критеријумске варијабле). За изражавање степена повезаности између предикторских и критеријумских варијабли коришћен је Пирсонов коефицијент корелације као јединствен нумерички индекс који описује и сумира све аспекте повезаности између две варијабле. У табели 8 приказани су коефицијенти кроскорелација (коефицијенти валидности) емоционалних реакција (предиктори) и ставова према отпору (критеријум).

Табела 8

*Кроскорелације предикторских
и критеријумских варијабли*

Предикторске варијабле (врста емоционалних реакција)	Критеријумска варијабла
	ОТПОР
Бес	0,198*
Презир	0,257*
Подсмех	0,199*
Пркос	0,299*
Инат	0,300*
Гађење	0,231*
Страх	0,061*
Тескоба	0,049
Несигурност	0,022
Неизвесност	0,006
Туга	0,130*
Разочараност	0,079*
Мржња	0,292*
Наклоност	0,093*
Забринутост	0,105*
Равнодушност	0,031

* – значајност на нивоу 0,000

Уочљиво је (али не изненађује) да су коефицијенти валидности емоционалних реакција у односу на ставове о отпору умерени до ниски (табела 9).¹⁰ Коефицијент мултипле корелације одређених емоционалних реакција са ставовима о отпору агресији достиже вредност 0,368, а за ставове о исходу рата 0,422. Ти коефицијенти могу да се подведу под категорију осредње корелативне повезаности.

Табела 9

Сумарни резултат регресионе анализе предикторских и критеријумских варијабли

Критеријумска варијабла	Коефицијент мултипле корелације (rho)	Коефицијент мултипле детерминације (dtr)	Ф-тест	Ниво значајности
Отпор	0,368	0,135	44,443	0,000

На основу само емоционалних реакција могуће је објаснити и предвидети мањи проценат варијансе ставова о пружању отпора (13,5 одсто). Због тога, са становишта практичне користи и употребљивости утврђених корелативних веза између емоција и ставова о отпору у сврху предвиђања, добијени резултати показују да се не може очекивати импресивна предикција. То је сасвим и разумљиво и очекивано јер су ставови о рату и будуће понашање вишеструко условљени, не само људским емоцијама него и многим другим чиниоцима (политички, технички, социјални, верски, национални, вредносни), који су у интеракцијском односу.

На могућност предвиђања ставова о отпору агресији указују и подаци из табеле 10, из које се види да су ставови о отпору агресији условљени једном регресионом функцијом (фактор), коју дефинишу: инат (0,815), пркос (0,813), мржња (0,794) и презир (0,701). Та регресиона функција названа је *необузданост*.

Као ваљани парцијални предиктори за *предвиђање ставова о отпору агресору* треба да послуже следеће емоционалне реакције с назначеним регресионим коефицијентом: пркос (0,101), инат (0,097), мржња (0,156) и презир (0,074). За предвиђање ставова о исходу рата такође су ваљане следеће емоционалне реакције: пркос (0,142), инат (0,069), мржња (0,147) и презир (0,072). Ако бисмо, полазећи од наведених сазнања, желели да сазнамо какве би грађани Србије имали ставове у вези с пружањем отпора евентуалном агресору, скалом емоција која је коришћена у истраживању утврдили бисмо емоције испитаника и, кориштењем наведених утврђених регресионих коефицијената,

¹⁰ Већина савремених истраживача сматра да су за практичну употребу корисни само предиктори који имају коефицијенте валидности изнад 0,25. Међутим, Гилфорд тврди да предиктори и са мањим коефицијентима валидности могу да се користе у предвиђању само ако се од већег броја предиктора формира композит на основу мултиплих корелација.

цијената, са одређеним степеном поузданости, прогнозирали њихов став о потреби *одлучног и свеобухватног отпора*, став о *обавезности пружања отпора*, као и став о *природном праву на одбрану од агресије*.

Табела 10

Регресиони коефицијенти
и коефицијенти структуре регресионих фактора
за критеријумску варијаблу „отпор“

Предикторске варијабле (врсте емоција)	Регресиони коефицијенти	Структурни коефицијенти
Бес	- 0,049	0,540
Презир	0,074*	0,701
Подсмех	0,021	0,542
Пркос	0,101**	0,813
Инат	0,097**	0,815
Гађење	0,018	0,629
Страх	0,069*	0,165
Тескоба	-0,037	0,134
Несигурност	0,025	0,061
Неизвесност	- 0,104**	0,017
Туга	0,056	0,353
Разочараност	- 0,070**	0,215
Мржња	0,156**	0,794
Наклоност	0,029	0,254
Забринутост	0,059*	0,285
Равнодушност	- 0,019	0,085

** – значајност на нивоу 0,000

* – значајност на нивоу 0,001

Без обзира на то што налази овог истраживања показују да се емоционалне реакције јављају као чинилац и условљавају ставове о отпору агресији, најближа је истини констатација да су емоције и ставови у *чврстој* интеракцијској вези. Наиме, да би неке емоције могле да постану компоненте става неопходно је да постоје подражаји из актуелне спољашње средине или импулси и подстицаји из виших когнитивних менталних структура (искуство, сећање, ставови, свест). Када је реч о актуелним спољашњим подражајима (физички, социјални, психолошки), на пример, опажању хуманог поступања према цивилима у рату или чињења зла, као што су масакри, опажане појаве се вреднују позитивно или негативно. Зависно од тога како су подражаји вредновани биће изазване и уграђене у став одређене врсте емоција. Ако је вредновање негативно, појавиће се емоције типа мржње, ината, пркоса, презира, беса и слична друга осећања, а ако су вредносни

судови позитивни, развиће се наклоност, поштовање, дивљење, и слично.¹¹ У вези с тим, како показују резултати истраживања, *емоције необузданости* (мржња, презир, инат, пркос, бес) генеришу ставове о отпору, као што су *одлучност и свеобухватност пружања отпора* свим средствима према било ком агресору.

Међутим, *не може се борбена ефикасност и супротстављање агресору постићи само на основу емоција. Осећања нису једини чинилац борбеног морала. Војни команданти знају да је за вођење борбе, поред осећања, неопходна и рационална, интелектуална компонента. Успешни војни руководиоци истичу се, између осталог, и по томе што не допуштају да њима овлада мржња према непријатељу (да им помрачи ум), јер у том случају није могуће објективно процењивати ситуацију и доносити ваљане одлуке.* Мржња, наглашава П. Костић, „дугорочно покреће борце у борбу, али их омета краткорочно у непосредном судару (на ножу, нишану и ватреном домету). Позитивне емоције (патриотизам, на пример) слабији су дугорочни покретачи у борби (у односу на мржњу), али позитивне емоције неупоредиво више вреде у непосредном судару. Старешина се више бори одлукама (дакле, рационално), јер мржња смањује рационалност одлука старешине“.

Као што емоције неспорно утичу на формирање одређених ставова, и ставови према агресору могу да генеришу одређене врсте емоција.¹² Захваљујући томе, методама пропагандно-психолошких дејстава могуће је плански управљати и деловати на формирање негативних ставова према противнику и тиме изазивати поједине емоционалне реакције. За то се користе различите врсте информација, којима се противничка страна, разумљиво, приказује у негативном светлу. На тај начин формиран негативан став према противнику, осим тога што већ садржи себи својствену негативну емоционалну компоненту, активира и подстиче *емоције необузданости*, које мобилишу енергију и усмеравају активности према противнику. Ставови се, дакле, појављују као генератори (чиниоци) борбених емоција, а борбене емоције повратно утичу на формирање ставова о пружању отпора. Наравно, да би та спрега функционисала у корист борбене ефикасности, емоције и интелект треба довести у оптималан (избалансиран) однос. Јер, ако, на пример, преовлађују емоције необузданости, може доћи до пометње, па и хаоса, у којем је командовање отежано или онемогућено, а последице су вишеструко штетне и далекосежне.

Закључак

Агресија НАТО-а на СР Југославију није оставила равнодушним грађане Републике Србије, већ је провоцирала и изазвала огромне

¹¹ Постоје и физиолошки докази да су осећања саставни део ставова (Cooper).

¹² П. Костић, *Психологија борбених јединица*, НИЦ Војска, 2001, стр. 153.

емоционалне енергетске потенцијале и уградила их у основне мотивационе снаге, усмерене на одбрану и превазилажење насталих тешкоћа и проблема. Побуђене емоције грађана Србије имале су снажан импулс за активношћу и дале су велику покретачку снагу, до степена агресивности. Најинтензивније емоције биле су: бес, забринутост, разочараност, презир и мржња, док су најслабије биле емоције равнодушности и наклоности. У основи већег броја испољених емоција утврђена су два заједничка фактора: *необузданост* и *угроженост*.

Емоције пркоса, ината, презира, гађења, мржње и беса, у чијој се основи налази фактор необузданост, огроман су извор енергије која доводи личност у изузетно активно мотивисано стање. У ратним ситуацијама стање необузданости је снажан мотив борбености.

Резултати истраживања су показали да код грађана Србије преовладава наглашено позитиван став према отпору агресору. При томе, већина испитаника заступа становиште о потреби доследног поштовања законом утврђене обавезе одбране земље, сматрајући да је та законска обавеза својеврсна морална обавеза сваког човека. Истовремено, исказан је позитиван став о потреби свеобухватности отпора у смислу ангажовања свих људских и материјалних потенцијала у одбрани земље. Осим тога, резултати су, несумњиво, потврдили патриотско опредељење већине становника Србије, јер само из патриотске свести и патриотских осећања произилази спремност на највеће жртве при пружању отпора. Што се тиче структуре става о пружању отпора агесији, резултати факторске анализе су показали да се он састоји од три компоненте, међу којима је најзначајнија она која указује на *патриотску пожртвованост, свеобухватност и обавезност пружања отпора*.

Највећи степен повезаности утврђен је између фактора емоционалних реакција названог *необузданост* и фактора става према отпору агесији под називом *одлучност и свеобухватност*. У формирању ставова одлучности и свеобухватности према отпору агесији првенствену улогу имале су, изгледа, емоције мржње, ината и пркоса, док је улога рационалног расуђивања имала секундаран значај.

Емоције неравнодушности, забринутости и презира статистички су значајно повезане са ставовима о отпору који подразумевају *обавезност* сваког грађанина да брани слободу и независност своје земље.

Емоционалне реакције типа угрожености (туга, несигурност, бес) такође су у статистички значајној корелацији са ставом о пружању отпора. Те емоционалне реакције, посебно када су удружене, изгледа да генеришу ставове типа *природног права на отпор и одбрану* као иманентног човековог својства и својства свих живих бића.

Наведени налази су у складу са *Фестингеровом теоријом когнитивне дисонанце (која је у основи доктрине ниског интензитета ратних дејстава)*, према којој је јака претња у нескладу са великим бројем когнитивних елемената, док је слаб страх у мањем нескладу са мањим бројем когнитивних података. Емоције, дакле, треба користити

као средство за изграђивање борбеног морала, али у томе треба ићи до границе уравнотежења интелекта и осећања. У противном, прешло би се на манипулисање људским емоцијама и на њихову злоупотребу, што, дугорочно, оставља негативне последице по ефикасност војне организације.

Истраживање је показало да су емоционалне реакције несумњиви чиниоци у формирању ставова о отпору агресији и да се на основу утврђених емоција може с одређеним степеном поузданости предвиђати какве би ставове имали грађани Србије у евентуалном будућем сукобу. Најбољу предиктивну вредност имају *емоције необузданости* (мржња, презир, инат, пркос и бес), јер оне генеришу *ставове одлучности и свеобухватности пружања отпора*. Наравно, не може се очекивати импресивна предикција само на основу емоционалних реакција, јер су ставови о рату и будуће понашање вишеструко условљени многим другим чиниоцима (политички, технички, социјални, верски, национални, вредносни) који су у интеракцијском односу.

Политичари и војсковође одувек су користили емоције мржње, пркоса, ината и беса према противнику као веома ефикасно средство за изграђивање борбеног морала свог народа и војске. Међутим, *реализатори морално-психолошке припреме људства у ратним условима требало би да знају до које границе могу развијати емоције типа необузданости. Будући да се у том случају ставови према отпору формирају претежно на ирационалним разлозима (афекти), развој догађаја може попримити неконтролисану путању и прерасти у групно зло (на пример, ратни злочини), које је, између осталог, производ примитивнијег и незрелијег понашања групе него што је индивидуално понашање*. Тада се индивидуални чланови одричу своје савести, а групна савест је толико фрагментисана да готово и не постоји.

Литература:

1. К. Момировић, *Принципи на којима је заснована анализа података у пројекту „Отпор агресору“*, Институт за социолошка и криминолошка истраживања, Београд, 2000.
2. Н. Рот, *Основи социјалне психологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1985.
3. А. Фулгоси, *Факторска анализа*, „Школска књига“, Загреб, 1980.